

Tarih Ders Kitaplarında Kullanılan Karikatürlerin İncelenmesi*

Examination on the Use of Cartoons in History Books

Kamuran ÖZDEMİR**

Öz

Alan araştırması niteliğini taşıyan bu çalışma; “Tarih Ders Kitabında Eğitim Materyali Olarak Karikatürlerin” nasıl kullanıldığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmanın çalışma evrenini 15.09.2015 tarihinde Tebliğler Dergisinde yayınlanan 2016-2017 eğitim öğretim yılında okutulan ortaöğretim Tarih ders kitapları oluşturmaktadır. Bu çalışmanın örneklemini tesadüfi yöntemle seçilen ders kitaplarında yer alan karikatürler oluşturmaktadır. Bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın ölçme aracı olarak kullanılan ders kitapları için Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun kararlarına göre 2016-2017 öğretim yılında kullanılan ders kitabı olarak kabul edilmiş kitaplar incelenmiştir. 2017 yılında 9. sınıf ders kitapları yenilediği için, yenilenen ders kitabı incelemeye alınmıştır. Veri toplama aracı olarak ders kitaplarındaki karikatürlerin dağılımını incelemek üzere araştırmacı tarafından çizelge geliştirilmiştir. Oluşturulan çizelgede karikatürlerin dağılımı sınıf sınıf ve ünite ünite gösterilmiştir. İncelenen ders kitaplarına göre 9. ve 10. sınıf kitaplarında birer tane karikatür kullanıldığı, 11. Sınıf Seçmeli Tarih ders kitabında hiç kullanılmadığı, en çok ise Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabında karikatüre yer verildiği saptanmıştır. Belirlenen karikatürlerin ortaöğretim Tarih ders programlarında yer alan kazanımları ne kadar kapsadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. 9.sınıf için kullanılan karikatürün ilgili kazanımı yansıtmadığı, diğer ders kitaplarında yer alan karikatürlerin ilgili kazanımları yansıttığı saptanmıştır. Karikatürle eğitimin ders kitaplarında nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili önerilerle araştırma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaöğretim Tarih Dersi Programı, Ders Kitabı, Görsel Materyaller, Karikatür

Abstract

This study, which has the character of field research was done to search for how to use the cartoons as an education material in history books. The research which was published on 15.09.2015 in the journal of the declaration of exemptions and the high school history books which has been used in 2016-2017 educational years create the universe of this research. Visual education material which is used as a cartoon in the text books of secondary history create the sample of this study. The decision of the Board of Education and Discipline of the Ministry of Education was examined as the measurement tool of research. It has been searched and accepted as a course book in 2016-2017 academic years. Since 9th grades books has been renewed in 2017, the renewed book has been taken into examination. A chart has been improved to examine the distribution of cartoons as a data collection by a researcher. In this chart ,distribution of cartoons were showed class by class and unit by unit. Also, it has been tried how much have the cartoons included the earnings of the secondary history books. The research has been completed with the advices how to use cartoons in course books.

Key Words: High School History Education Curriculum, Student Book, Visual Materials, Cartoon

*Bu makale aynı isimle 19-21 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen EYFOR 8’de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**MEB Kazım Karabekir Fen Lisesi Tarih öğretmeni, Akdağmadeni/Yozgat. kamur_77@hotmail.com

1. GİRİŞ

Eğitim Sisteminin tüm basamaklarında yer alan Tarih dersinin, öğrencilerin kendilerini kuşatan kültür dünyaları hakkında meraklarını gidermek; belli bir bilgi birikimi sağlamak ve yeni araştırma metotları kazandırarak dünyayı daha iyi tanımak gibi amaçları bulunmaktadır. Ayrıca tarih dersi, toplumda sorumlu bir rol oynama imkânı sağlamak, kültür ortamlarının ve medeniyetlerin farklılığı bilincini kazandırarak öğrenilen fikirleri sorgulama, görecelik kavramını kavrama, eleştiri becerisini kazanma ve farklı kültürler bünyesinde evrenseli yakalama becerilerini geliştirmek gibi amaçlarla okutulmaktadır (MEB, 2007, s.4). Bu amaçları gerçekleştirmek, Tarih dersinden azami bir şekilde faydalanmak ve dersin öğrenilmesini sağlamak için birden çok öğretim stratejisi, tekniği ve öğretim materyallerinden yararlanılmıştır. Öğretim materyalleri soyut şeyleri somutlaştırır, ilgileri uyandırır, zamandan tasarruf sağlar, güvenli gözlem yapma imkânı sunar, farklı zamanlarda birbirleriyle tutarlı içeriğın sunulmasını sağlar, içeriği basitleştirerek anlaşılmasını kolaylaştırır, öğrenilen bilgilerin hatırlanma düzeyini artırır (Yalın, 1999, s.70-72). Öğrenme, hatırlama ve etkili öğrenim konusunda yapılan araştırmalar, görülen bir resmin, haritanın, filmin, ya da okunan bir kitabın % 15'inin hatırlanabileceğini savunmaktadır. Eğer göze ve kulağa hitap eden araçlar kullanılarak ders anlatılırsa bu oran %20'ye ulaşırken, öğrenci harita, küre, duvar resmi, şema, poster, grafik ve elektronik araçları kendisi kullanarak bir konuyu anlatırsa öğrenme ve hatırlama % 80 düzeyine çıkmaktadır (Köstüklü, 1999, s.105).

Tarih öğretiminde kullanılabilecek öğretim materyalleri; okuma malzemeleri, görsel-işitsel araçlar, nesnelere ve modeller, çevresel kaynaklar, geziler, tarih sergileri ve sözlü tarih şeklinde sınıflandırılabilir (Paykoç, 1991, s.102). Bu öğretim materyallerinden birisi de ders kitaplarında kullanılan görsel materyallerdir. Öğretimi ilginç ve etkili bir biçime dönüştüren görsel araçların ders kitaplarında kullanılanları: resimler ve fotoğraflar, minyatürler, gravürler, haritalar, grafikler, zaman şeritleri ve karikatürler şeklinde sıralanabilir. Görsel materyaller içinde yer alan karikatürler, sosyal ve siyasal karikatürler olarak 18. yüzyılın başlarında okuma yazma bilmeyen halka olaylar ve kamusal ilişkilerle ilgili mesajlar vermek amacıyla basılı kaynaklarda yer almaya başlamıştır (Stradling, 2003, s.99-100). Karikatür, İtalyanca "caricare" (abartmalı) sözcüğünden türetilmiştir (Özer, 1985; Kılınç, 2006; Özalp, 2006; Özşahin, 2009). Karikatürün çok farklı tanımları vardır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir: TDK'ya göre, insan ve toplumla ilgili her türlü olayı konu alarak abartılı bir biçimde veren, düşündürücü ve güldürücü resimdir. Bir diğer tanım ise; bir kimsenin, bir nesnenin bazı özelliklerini güldürücü biçimde belirten eğlenceli resim (Oruç, 2006) şeklindedir. Düşüncenin mizahla yoğrulup çizgiyle uyumlu bir şekilde betimlenmesi şeklinde tanımlanabileği (Akkaya, 2011) gibi; insanın veya eşyanın abartılarak çizilmesi olarak da tanımlanmaktadır.

Toplumdan aldığı konuları, olayları, durumları, vb. yeniden üreterek onlara dinamizm katan (Durualp, 2006, s.62) karikatür, insan çehrelerinin belli karakterlerini, politik olayları ve toplum durumlarını, gülünçleştirme ya da eleştirme amacıyla, deformasyona uğratarak resimlemedir (Turani, 1995, s.64). İnsanların, varlıkların, olayların hatta duygu ve düşüncelerin doğala ters düşen, olağanla çelişen, gülünç yanlarını yakalayıp bunları (kimi zaman yazıyla desteklenmiş) abartılı çizimlerle bir gülmece anlatımına dönüştürerek çizgi ile mizah yapma sanatıdır (Özer, 2004, s.246; Kılınç, 2006).

Karikatür; uzun yıllar değişim ve gelişim evreleri geçirdikten sonra günümüzde iki yönde ilerlemektedir. Birincisi; siyasal ve sosyal her konuyu ele alan, geniş halk yığınlarına seslenen, dergi ve gazeteler için çizilen yazısı bol, ömrü kısa karikatürler. İkincisi; güldürmekten çok düşündürmeye önem veren, anlaşılması için bir çizgi dili bilmeyi gerektiren, yazısı az, ya da hiç olmayan, uzun ömürlü sanatsal karikatürler (Özer, 2004, s.259; Özşahin, 2009; Akkaya, 2011). Karikatür göze hitap eden ve insanın görsel algılamasına yönelik yazıya göre daha avantajlı bir anlatım aracı, insanlara sunulan evrensel bir mesajdır. Karikatürün tüm insanlara anlatılabilmesi için de yazısız olması gerekir (Özer, 2004, s.262-266; Açıkgöz, 2008; Delp & Jones, 1996).

Minyatür, Karagöz tasvirleri ve Mehmet Siyah Kalem (XV. yy.)'in karikatüre bir ön tarih oluşturacak öğeler olarak kabul edilmesiyle beraber (Çeviker, 1986, s.17), basılı kaynaklarda sosyal ve siyasal karikatürlerin yer almaya başlaması XVIII. yüzyıl başlarına dayanmaktadır. O tarihlerde okuma yazma bilmeyen halka olaylarla ve kamusal kişiliklerle ilgili mesajlar karikatür aracılığıyla verilir (Stradling, 2003, s.99). Haber vermek, eğlendirmek ve eğitim aracı olmak gibi görevleri üstlenen karikatür, önceleri sadece kişilerin portreleriyle ilgilenirken daha sonra olayları, sosyal konuları ele almış ve bu gelişmeler sırasında çizgi anlayışı ve teknik açıdan da değişimler göstermiştir. Gazeteler ve dergilerden sonra TV'ye, bilgisayara girmiş, Internet ağı ile yepyeni bir iletişim olanağına kavuşmuş görsel bir iletişim sanatıdır (Özer, 2004, s.246; Sidekli ve diğerleri, 2014, s.153).

Önemli eğitim araçlarından da olan karikatürlerin ders kitaplarına yerleştirilmesinde dikkat edilecek hususlar vardır. Bunlar, karikatürlerin her karesine verilecek mesajın bir bölümü yazılır; diğer bölümleri diğer karelere aktarılır. Her karenin içine sözün yazılacağı balonlar çizilir. Balonun ucuna ise konuşan kişinin kim olduğunu belirten bir konuşma çizgisi çizilir (Güneş, 2002, s.142; Özşahin, 2009). Kişiler arası bağlantıları gösteren şekiller, vücudun genel duruşu resimlere özenle yerleştirilir. Karikatürlerde ses yankıları da verilir. Öğrenciler okurken sesi de duymuş gibi olurlar (Güneş, 2002, s.143; Özşahin, 2009).

Karikatürün ders kitaplarına girmesi tek başına yeterli değildir. Öğrencilerin de karikatür kullanımına ilişkin bilmesi gerekenler vardır. Stradling (2003, s.102-104) bu durumu şu şekilde belirlemiştir: Birincisi, karikatürist hitap ettiği okurun bilgi birikimi ve bazen siyasal görüşleri konusunda varsayımlar yapar. İkincisi, karikatürler genellikle olgusal bilgilerden çok görüşler sunarlar. Karikatürist taraflıdır; konuya ilişkin bir bakış açısı ya da çok sayıda perspektif sunmaya çalışmazlar. Üçüncüsü, karikatüristler büyük ölçüde gülünçleştirme ve abartma unsurlarını kullanırlar. Bunlar olumlu ya da olumsuz olabilir. Dördüncüsü, bir karikatürün etkili olabilmesi için karikatür ve

hiciv açısından nelerin komik, nelerin “kolay hedef” olduğu ve olmadığı konusunda dönemin sosyal göreneklerine uyması gerekir. Beşincisi, karikatürlerin çoğunda sembol aracılığıyla anlatıma başvurulur. Karikatürün anlamını çözmek için, bu sembollerin neyi temsil ettiğini bilmek gerekir.

Tarihi karikatürler; öğrenciye belli bir dönemde insanların ne düşündüğüne ilişkin sezgiler sunarlar. Çoğu kez bir konuyu metin kadar etkili bir özet halinde aktarırlar. Görüntülerden süzülüp çıkarılması gereken bir anlam taşırlar. Yorumlanmayı gerektirdikleri için, öğrenciye söz konusu olay, konu ya da kişiyle ilgili daha önceki bilgilerinden yararlanma fırsatını verirler. Bu bakımdan belli bir konu hakkındaki ünitenin sonuna bir karikatür koymak yararlı olabilir; çünkü öğrenciler karikatürdeki ipuçlarını kavrayıp çözecek ve karikatüristin niyetini yorumlayacak bilgileri edinmiş olurlar (Stradling, 2003, s.100; Ayyıldız, 2010; Oruç, 2006). Aşağıda Tablo 1’de karikatürler bir eğitim materyali olarak kullanıldığı zaman ondan beklenen faydayı en üst seviyede elde etmek için karikatürlere sorulabilecek sorular verilmiştir.

Tablo 1. Tarihi Karikatürlerin Analizi

Yorum	Bulgu Nasıl biliyorsunuz?	Ne kadar eminsiniz?
Bu karikatürler arasında tanıdıklarınız var mı?		
Eğer gerçek kişi iseler, adlarını ve karikatürün çizildiği tarihteki konuların belirtin.		
Karikatür hangi tarihte yayımlanmış?		
Karikatürde hangi olay ya da konuya değiniliyor?		
Bu olay ya da konu ve karikatürdeki insanlar hakkında neler biliyorsunuz?		
Başka ne demek istiyor? Mizaha ya da ironiye dönük bir yönü var mı? Eğer varsa hangi açılardan?		
Karikatürde semboller var mı? Sanatçı bu sembolleri niçin kullanmış?		
Karakterler olumlu mu, olumsuz mu çizilmiş?		
Karikatürde işlenen konuya ilişkin karikatüristin tutumu nedir?		
Olumlu mu, olumsuz mu, övücü mü, eleştirici mi?		
Bir karikatüre ilişkin yaptığımız sonuçları kontrol etmenize yarayacak başka tarihi kaynaklar neler olabilir?		
Bu karikatür amacına ulaşma etkisi bakımından ne kadar etkili?		
Bu karikatür ele alınan olay, konu veya kişilere yönelik yorumunuzu değiştirdi mi?		

Tablo 1’de ki bu sorular vasıtasıyla karikatürün vermek istediği mesaj, karikatürde kullanılan semboller ve bu sembolleri kullanım amacı ile sanatçının bu karikatürü yapma sebebi, karikatüristin tutumunun eleştirilmesiyle karikatürün objektifliğinin sorgulanması, amacına ulaşma etkisi, konuyla ilgili mevcut bilgiler sınılandıktan sonra öğrencinin yorumuna katkısı sorgulanabilir. Karikatürden

çıkarmak yaparak varılan sonuçların doğruluğunun kontrolünün sağlanması için başka tarihi kaynaklara yönelim sağlanabilir (Stradling, 2003, s.100).

Eğitimciler, eğitimde görsel öğelerden biri olan karikatürden yararlanmak konusunda çekimser davranmaktadırlar. Bunun en önemli nedenlerinden biri öğretmenin konu ile ilgili materyalleri bulamaması, diğeri ise karikatüre karşı takınılmış olan geleneksel bir güvensizliktir (Durualp, 2006). Eğitimde kullanılacak mizahi çizimler, öğrenmeyi kolaylaştıracak olan ortamı rahatlatmalıdır. Eğitimin öğrenci için zevkli yanları olduğu kadar sıkıcı yanları da vardır. Mizahi çizimlerin kullanımı, öğrencilere sevecen bir ortam sunabilir (Durualp, 2006; Ayyıldız, 2010). Öğretmen karikatürü bir öğretim materyali olarak kullanırken öğrencilere o karikatürün nasıl yorumlanabileceğini öğretmelidir. Bunun yanında öğrenciler kazanacakları mizah duyarlılığıyla yaşama daha hoşgörülü, güler yüzle bakmayı öğreneceklerdir. Karikatür bir iletişim aracı olarak kullanıldığında ise, öğrencilerin öğretmenlerle ve kendi aralarında anlaşacakları bir araç olacaktır. Karikatürün verdiği mesajın daha kolay ulaşması nedeniyle bireyler birbirleri ile daha kolay iletişim kurabileceklerdir (Durualp, 2006; Altun, 2009: 193; Oruç, 2006). Gülünçleştirme, abartma, mizah ve ironi unsurları kullanılarak yapılan karikatürler, öğrenciye belli bir dönemde insanların ne düşündüğüne ilişkin sezgiler sunması ve çoğu kez bir konuyu metin kadar etkili bir özet halinde sunması dolayısıyla Avrupa ders kitaplarında yerini almaya başlamıştır. Yorumlamayı gerektirdiği için, öğrenciye söz konusu olay, konu ya da kişilerle ilgili daha önceki bilgilerden yararlanma fırsatı vermesi bakımından da önemlidir (Stradling, 2003; Akbaba, 2009: 294-295).

Günümüzde görsel eğitim materyali olarak kullanılmaya başlayan karikatürlerin çeşitli yararları vardır. Bunlar: bilginin özünü verme, konuyu ortaya koyma ve önemini ön plana çıkarma, konuları basitleştirme, sembolleştirme ve öğrencilere kolayca öğretip okuma alışkanlığı kazandırmadır (Güneş, 2002; Ayyıldız, 2010). Karikatürler ders içeriğinin daha zengin ve daha renkli hâle getirip öğrencilerin dersi algılamalarına, eleştirel düşünebilmelerine, empati kurmalarına, problem çözme becerilerine katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma gelişen teknolojiyle beraber görsel bir bombardımana maruz kalan öğrencilerin ilgisini sürekli tutmak ve ders kitabının albenisini artırmak için kullanılacak görsel materyallerden olan karikatüre dikkat çekmek için yapılmıştır. Bundan dolayı ders kitaplarında kullanılacak karikatürlerin nasıl kullanılacağına belirlenebilmesi açısından önemlidir. Ayrıca bu araştırma, gözün öğrenmeye olan etkisinin çok yüksek olması ve görsel olarak öğrenenlerin varlığı; öğrencilerin görsel araçlarla çok yoğun olarak karşılaşmaları ve günümüzde görselliğin bombardımanı altında olmaları; tarih gibi soyut kavramlara dayalı derslerin öğretiminde araç-gereç kullanmanın kaçınılmaz olması ve bu araç-gereçler içinde temini diğerlerine göre kolay ve derse katkısı oldukça fazla olan karikatürün kullanılması açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırma; tarih öğretmenleri başta olmak üzere ders kitabı seçme ve değerlendirme görevini üstlenecek öğretmenlere bir örnek oluşturması, tarih ders kitaplarını değerlendirmeye yönelik bir araştırma olması, tarih ders kitaplarını kullanan öğrencilere ve onların velilerine bilgi sağlaması, tarih ders kitaplarını hazırlayanlara bilimsel bilgi sağlaması, ders kitaplarıyla ilgili araştırma yapacak kişilere bilgi sağlaması açısından önemlidir. Bu araştırmanın sonuçlarından tarih öğretmenleri yararlanabilir. Ayrıca ders kitabı yazarlarına katkı sağlayabilir. Bununla beraber tarih dersi müfredatı hazırlayanlara yardımcı olabilir. Bunların dışında, bu yönde yapılacak olan yeni çalışmalara yol açabilir. Ayrıca bu çalışma eğitim materyali tasarımcılarına da rehberlik edebilir. Bu araştırma ortaöğretim Tarih ders kitaplarında görsel eğitim materyali olarak kullanılan karikatürün dağılımını ve nasıl kullanıldığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmayla ders kitabında yer alan karikatürlerin ortaöğretim Tarih dersi programında belirlenen kazanımları karşılayıp karşılamadığı da incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ortaöğretim 9. Sınıf tarih ders kitabında görsel eğitim materyali olarak karikatürün dağılımı nedir, nasıl kullanılmıştır ve öğretim programında belirlenen kazanımları ne kadar kapsamaktadır?
2. Ortaöğretim 10. Sınıf tarih ders kitabında görsel eğitim materyali olarak karikatürün dağılımı nedir, nasıl kullanılmıştır ve öğretim programında belirlenen kazanımları ne kadar kapsamaktadır?
3. Ortaöğretim 11. Sınıf tarih ders kitabında görsel eğitim materyali olarak karikatürün dağılımı nedir, nasıl kullanılmıştır ve öğretim programında belirlenen kazanımları ne kadar kapsamaktadır?
4. Ortaöğretim 11. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında görsel eğitim materyali olarak karikatürün dağılımı nedir, nasıl kullanılmıştır ve öğretim programında belirlenen kazanımları ne kadar kapsamaktadır?
5. Ortaöğretim 12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabında görsel eğitim materyali olarak karikatürün dağılımı nedir, nasıl kullanılmıştır ve öğretim programında belirlenen kazanımları ne kadar kapsamaktadır?

2.YÖNTEM

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli, genel bir yargıya varma amacıyla kullanılır. Tarama modeli, mevcut ya da geçmişteki bir durumu var olduğu şekli ile tanımlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu model betimsel bir nitelik taşımaktadır. Tarama modelinde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanır (Karasar, 2003).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini 15.09.2015 tarihinde Tebliğler Dergisinde yayınlanan 2016-2017 eğitim öğretim yılında okutulan ortaöğretim Tarih ders kitapları oluşturmaktadır. Bu çalışmanın örneklemini tesadüfi yöntemle seçilen ders kitapları ve Ortaöğretim Tarih ders kitaplarında görsel eğitim materyali olarak kullanılan karikatürler oluşturmuştur. 2017 yılı 9. sınıf ders kitapları yenilediği için, yenilenen ders kitabı incelemeye alınmıştır. Ortaöğretim Tarih 9. Sınıf ders kitabı 2017-2018 öğretim yılında okutulmak üzere Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Kapar, Dr. Erol Yüksel, Ferhat Bildik, Kazım Şahin, Leyla Şafak, Murat Ardıç, Özgür Bağcı ve Süleyman Yıldız tarafından 218 sayfa olarak yazılmış ve MEB tarafından yayınlanmıştır.

10 sınıf tarih ders kitabı MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 30 Kasım 2015 tarih ve 92 sayılı kararıyla (listenin 41. Sırasında) 2016-2017 yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiş Sami Tüysüz tarafından yazılmış, Tuna matbaacılık San. Tic. AŞ'ye bastırılmış toplam 231 sayfadan oluşmaktadır. Tarih 11. Sınıf Tarih ders kitabı Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 14.07.2017 gün ve 10779638 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiş, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 31.07.2017gün ve 11569015 sayılı yazısı ile basılmış; Akın Sever, Dursun Sağdıç, Hasan Özkaya, Mehmet Köseoğlu, Tayyibe Çolak ve Yasemin Okur tarafından yazılmış; MEB tarafından yayınlanmış toplam 251 sayfadan oluşmuştur. 11. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı Mahmut Ürküt tarafından yazılmış, 2017-2018 yılından itibaren Ata Yayınları tarafından basılmış, 264 sayfadan oluşmuştur. Akgün, E., Balcılar, E. ve Kılıç, M. tarafından (2017) yazılan, 12.sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi için Bir yayıncılık tarafından basılan ders kitabı incelemiş hiçbir karikatüre rastlanmamıştır. Bundan dolayı bir diğer ders kitabı olan MEB tarafından basılan 2017-2018 öğretim yılında kullanılacak olan Yasemin Okur, Akın Sever, Mehmet Aksoy'un hazırladığı ders kitabı incelenmiş sonuçta aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Ölçme Aracı

Araştırmanın ölçme aracı olarak Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun kararları doğrultusunda 2016-2017 öğretim yılında ders kitabı olarak kabul edilmiş kitaplar incelenmiştir.

Veri Analizi

Veri toplama aracı olarak ders kitaplarındaki karikatürlerin dağılımını incelemek üzere araştırmacı tarafından çizelge geliştirilmiştir. Oluşturulan çizelgede karikatürlerin dağılımı sınıf sınıf ve ünite ünite gösterilmiştir. Ayrıca bu karikatürlerin ortaöğretim Tarih ders programlarında yer alan kazanımları ne kadar kapsadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler bilimsel araştırma ve yazma yöntemine uygun olarak raporlaştırılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitabında Görsel Eğitim Materyali Olarak Karikatürün Dağılımına Nasıl Kullanıldığına ve Öğretim Programında Belirlenen Kazanımları Ne Kadar Kapsadığına Ait Bulgular ve Yorumlar

Tablo 2. Dokuzuncu Sınıf Ünitelerine Göre Ders Kitabında Yer Alan Karikatürlerin Dağılımı

9. Sınıf Üniteler	Kazanımlar	Kullanılan Karikatür Sayısı
1. Tarih ve Tarih Yazıcılığı	6	1
2. Kadim Dünyada İnsan	10	
3. İlk ve Orta Çağlarda Avrasya	6	
4. İslam Medeniyetinin Doğuşu	5	
5. Türklerin İslamiyet'i Kabûlü ve Anadolu'ya Yerleşmesi	4	
TOPLAM	31	1

9. Sınıf tarih ders programı 5 ünite ve 31 kazanımdan oluşmaktadır. Ancak incelenen ders kitabına göre sadece 1. Ünite de bir tane karikatürün kullanıldığı belirlenerek Tablo 2'ye yansıtılmıştır. Kullanılan karikatürde ilgili kazanımı kapsamaktan uzaktır. Ortaöğretim Tarih 9. Sınıf ders kitabı incelendiği zaman en sonunda görsel kaynakça başlığı ile kitap içinde kullanılan bütün görsellerin nereden alındığının paylaşılmış olduğu görülmüştür. Bu araştırmada karikatür olarak belirlenen figür tasarımcılar tarafından hazırlanan görseller başlığıyla verilmiştir. Tüm ders kitabı genelinde 1. Ünite olan “Tarih ve Tarih Yazıcılığı” ünitesinin sonunda s.39’da ölçme değerlendirme bölümünün son sorusu olarak karikatürle karşılaşmış, “Zamanın Taksimi” konusunu ve “Tarihin dönemlendirilmesi ile ilgili farklı yaklaşımları analiz eder” kazanımını gerçekleştirmeye yardımcı olmak için kullanıldığı belirlenmiştir. Ancak karikatür incelendiği zaman anlatılmak istenen konuyu direk vermediği, metinle desteklendiği zaman bir anlam bütünlüğü oluşturduğu görülmektedir. Verilmek istenen kazanıma yönelik olarak direk bir mesaj vermemektedir. Görsel yönü olarak zayıf kalmıştır.

Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında Görsel Eğitim Materyali Olarak Karikatürün Dağılımına Nasıl Kullanıldığına ve Öğretim Programında Belirlenen Kazanımları Ne Kadar Kapsadığına Ait Bulgular ve Yorumlar

10. Sınıf tarih ders programı 5 ünite ve 64 kazanımdan oluşmaktadır. Ancak incelenen ders kitabına göre sadece 5. ünite de bir tane karikatürün kullanıldığı belirlenerek Tablo 3'e yansıtılmıştır. Kullanılan karikatürde ilgili kazanımı kapsamaktan uzaktır.

Tablo 3. Onuncu Sınıf Ünitelerine Göre Ders Kitabında Yer Alan Karikatürlerin Dağılımı

10. Sınıf Üniteler	Kazanımlar	Kullanılan Karikatür Sayısı
1.Ünite: Beylikten Devlete (1300-1453)	9	
2.Ünite: Dünya Gücü Osmanlı Devleti (1453-1600)	16	
3.Ünite: Arayış Yılları (XVII. Yüzyıl)	11	
4.Ünite: Avrupa ve Osmanlı Devleti (XVIII. Yüzyıl)	11	
5. Ünite: En Uzun Yüzyıl (1800-1922)	17	1
TOPLAM	64	1

İncelenen 10. Sınıf tarih ders kitabının, En Uzun Yüzyıl (1800-1922) adındaki 5. Ünitinin D. 19. Yüzyılda Osmanlı toplum Yapısındaki Değişim alt başlığının 2. Osmanlı Devletinde Basın Yayın Konusu içinde s.187’ de Diyojen dergisinin kapağından bir görünüş olarak dergi kapağındaki karikatür kullanılmış, görsel kaynakçada nereden alındığı belirtilmiştir. Metin içinde “Teodor Kasap Efendi’nin Türkçe olarak çıkardığı Diyojen ise Türk basının ilk mizah dergisi olarak tarihe geçti (Resim 5.10)” olarak atıf yapılmıştır. 5.13. kazanım olarak “Osmanlı toplumunda meydana gelen değişimleri analiz eder.”, açıklamasında ise «basın-yayının Osmanlı toplumunda meydana getirdiği değişim vurgulanacaktır». İfadesi yer almaktadır. Ancak karikatür doğrudan bu kazanımı kapsamamaktadır. Sadece metnin içinde geçen ifade ile örtüşmektedir.

Ortaöğretim 11. Sınıf Tarih Ders Kitabında Görsel Eğitim Materyali Olarak Karikatürün Dağılımına Nasıl Kullanıldığına ve Öğretim Programında Belirlenen Kazanımları Ne Kadar Kapsadığına Ait Bulgular ve Yorumlar

Tablo 4. On birinci Sınıf Ünitelerine Göre Ders Kitabında Yer Alan Karikatürlerin Dağılımı

11. Sınıf Üniteler	Kazanımlar	Kullanılan Karikatür Sayısı
1.Ünite: Türk Devlet Teşkilatı	8	
2.Ünite: Türklerde Toplum Yapısı	5	
3.Ünite: Türklerde Hukuk	5	
4.Ünite: Türklerde Ekonomi	5	
5. Ünite: Türklerde Eğitim	5	
6. Ünite: Türklerde Sanat	5	
TOPLAM	33	0

11. Sınıf tarih ders programı 6 ünite ve 34 kazanımdan oluşmaktadır. Ancak, incelenen ders kitabına göre hiçbir karikatürün kullanılmadığı belirlenmiş ve Tablo 4’te yansıtılmıştır. Tebliğler dergisinde bu sınıf düzeyinde sadece bu ders kitabı gözüktüğü için başka bir ders kitabı incelemeye alınamamıştır.

Ortaöğretim 11. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabında Görsel Eğitim Materyali Olarak Karikatürün Dağılımına Nasıl Kullanıldığına ve Öğretim Programında Belirlenen Kazanımları Ne Kadar Kapsadığına Ait Bulgular ve Yorumlar

On birinci sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders programı 7 ünite ve 62 kazanımdan oluşmaktadır. Ancak incelenen ders kitabına göre sadece 6. Üniteye bir tane karikatürün kullanıldığı belirlenmiş ve Tablo 5'e yansıtılmıştır.

Tablo 5. On birinci Sınıf Ünitelerine Göre Ders Kitabında Yer Alan Karikatürlerin Dağılımı

11. Sınıf Üniteler	Kazanımlar	Kullanılan Karikatür Sayısı
1.Ünite: 1881'den 1919'a Mustafa Kemal	4	
2.Ünite: Milli Mücadele'nin Hazırlık Dönemi	7	
3.Ünite: Kurtuluş Savaşı'nda Cepheleler	5	
4.Ünite: Türk İnkılabı	12	
5. Ünite: Atatürkçülük ve Atatürk İlkeleri	28	
6. Ünite: Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası	4	1
7.Ünite: Atatürk'ün Ölümü	2	
TOPLAM	62	1

On birinci sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabınının 231. sayfasında yer alan 6. ünitenin 2. “Lozan Barış Antlaşması ve Türk Dış Politikasındaki Önemi” konusu için verilen kazanım “2. Lozan Barış Antlaşması'nın Türk dış politikasındaki önemini kavrar” şeklindedir. Bu kazanım için verilen açıklamalardaki “Uluslararası hukuk açısından Lozan Barış Antlaşması'nın önemine değinilecektir. Türkiye'nin bağımsız ve egemen bir devlet olduğunun kabul edilmesi ve diğer ülkelerle eşit hak ve yetkilere sahip olduğunun onaylanmasının önemi vurgulanacaktır” ifadelerini destekler nitelikte bulunan bu karikatür karikatüristiyle beraber alt açıklamasıyla birlikte kullanılmıştır. Kitabın sonundaki görsel kaynakça ünite ünite ayrılarak verilmiş, ilgili karikatürün yazarın özel arşivinden alındığı belirtilmiştir.

Ortaöğretim 12. Sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders Kitabında Görsel Eğitim Materyali Olarak Karikatürün Dağılımına Nasıl Kullanıldığına ve Öğretim Programında Belirlenen Kazanımları Ne Kadar Kapsadığına Ait Bulgular ve Yorumlar

İncelenen 12. sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabından aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 6. Sınıf Ünitelerine Göre Ders Kitabında Yer Alan Karikatürlerin Dağılımı

12. sınıf Üniteler	Kazanımlar	Kullanılan Karikatür Sayısı
1.Ünite: 20. Yüzyıl Başlarında Dünya	8	1
2.Ünite: İkinci Dünya Savaşı	6	4
3.Ünite: Soğuk Savaş Dönemi	9	4
4.Ünite: Yumuşama Dönemi ve Sonrası	9	0
5. Ünite: Küreselleşen Dünya	10	6
TOPLAM	42	15

On ikinci sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ve ders programı 5 ünite ve 42 kazanımdan oluşmaktadır. İncelenen ders kitabında toplam 15 karikatür kullanılmıştır. 4. üniteye hiç karikatüre rastlanmamıştır. Tüm basamaklarda ve tüm ders kitaplarında en çok karikatüre bu ders kitabında rastlanmıştır. Karikatüristlerin kim olduğu karikatürün altında verilmiş, verilen bütün karikatürler yönelik sorular kullanılmış, öğretime dahil edilmiştir.

a) 1.Ünite XX. Yüzyıl Başlarında Dünya ünitesinin F. İki Savaş Arası Dönemde Avrupa alt başlığının 3. Konusu olan Totoliter Rejimlerin Kuruluşu'nun b) Almanya'da Nazizm bölümü için s. 27'de yer alan karikatür, «İki savaş arası dönemde Avrupa'da meydana gelen siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeleri kavrar.» kazanımını destekler niteliktedir. Metne ve karikatüre göre rejim değişikliklerinin görülmesinde hangi fikirlerin etkili olduğu sorularak karikatür aktif öğretime dahil edilmiştir.

b) 2.Ünite II. Dünya Savaşı ünitesinin A. Yeni Bir Savaşa Doğru alt başlığında s.45 yer alan yandaki metnin sonunda “Metne ve karikatüre göre II. Dünya Savaşı'nın çıkışında neler etkili olmuştur?” sorusuyla karikatür ve ilgili metin aktif öğrenmeye dahil edilmiştir. Öğrencinin ilgisinin karikatüre çekilmesi sağlanarak konu ile ilgili «Almanya, İtalya ve Japonya'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasında izlediği politikaları açıklar.» kazanımı desteklenmiştir. Sayfanın üst kısmında ve yarısını kapsayacak biçimde sayfaya yerleştirilmiştir.

c) 2. Ünitenin A. Yeni Bir Savaşa Doğru alt başlığının 1. Konusu içinde yer alan Savaş Öncesindeki Gelişmeler Almanya konusu için s.49'da verilen karikatürden yola çıkarak Stalin'in politikası hakkında neler söyleyebilirsiniz? Şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu karikatür “Almanya, İtalya ve Japonya'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasında izlediği politikaları açıklar.” kazanımı için kullanılmıştır. Sadece karikatüre bakarak genel bir çıkarımın yaptırılmaya çalışıldığı görülmüştür.

d) 2. Ünitenin b) Savaş Yılları alt başlığının 3. Asya ve Pasifik'te Savaş a. Savaş Öncesi ABD konusu için s. 55'te bir afiş kullanılmıştır. Bu afiş bir karikatür şeklindedir. “2. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve yayılması ile ilgili gelişmeleri kavrar.” kazanımını karşılamak üzere kullanılmıştır. Ünlü bir çizgi film yapımcısı tarafından hazırlanan bir çizgi film afişidir. Bu afiş ABD'ni savaş propagandası için kullandığı bir afiştir. Ünlü bir çizgi film karakterinin Hitler'in yüzüne domates atar şeklinde çizilmesiyle Hitler ve içinde bulunduğu durum hafife alınmaya çalışılmıştır.

Almanya'nın savaş içinde düştüğü durum anlatılmaya çalışılmıştır. Dünya savaşını seyrinin sembolize edilmesi bakımından ince bir gönderme vardır.

e) 2. Ünite E. Savaş Yıllarında Türkiye alt başlığında yer alan İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası için verilen karikatür "5. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği dış politikayı değerlendirir." kazanımı için verilmiştir. 70. sayfada yer alan metinle ilişkilendirilen bu karikatür ardından metne ve karikatüre soru sorularak II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Alman ilişkilerinin değerlendirilmesi istenmiştir. Karikatürün nereden alındığı da hemen altında verilmiştir. İlgili kazanımı destekler nitelikte yer alan karikatürdür.

f) 3. ünitenin Soğuk Savaş Dönemi konusu için s.80'de iki karikatür kullanılmıştır. "Karikatürlere göre II. Dünya Savaşı sonunda dünyada oluşan dengeler hakkında neler söylenebilir?" şeklinde karikatürlere sorulan soruyla da karikatürler aktif bir şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. "İkinci Dünya Savaşı sonunda oluşan dünya güç dengesini analiz eder." Kazanımı için kullanılan bu karikatürler ilgili kazanımı destekler niteliktedir. Nereden alındığı ve kim tarafından yapıldıkları alt açıklamalarında belirtilmiştir.

g) 3. Ünitenin A. Blokların Kuruluşu alt başlıklı 1. Doğu Blokunun Kuruluşu konusu için s.81'de bir karikatür kullanılmıştır. Berlin'de ki egemenlik mücadelesini anlatan karikatürün kim tarafından yapıldığı ya da nerede yer aldığı görselin üstünde belirtilmiştir. Görsellere Berlin Buhranıyla ilgili hangi yargılara ulaşılabilceği sorulmuştur. "Doğu Blok'unun kurulması ve sonrasındaki gelişmeleri kavrar." kazanımını destekler niteliktedir.

h) 3. Ünitenin Batı Blokunun Kuruluşu Marshall Planı konusu için s.88'de iki tane karikatür kullanılmıştır. Karikatürlerin kim tarafından yapıldığı alt kısımlarında belirtilmiştir. "Karikatürlere göre Marshall Planının Avrupa'ya ve uluslararası etkileri nelerdir?" şeklinde sorulan soru ile "Batı Blok'unun kurulması ve sonrasındaki gelişmeleri değerlendirir" kazanımı desteklenmeye çalışılmıştır.

ı) 5. Ünitenin D. Türkiye ve Avrupa Birliği alt başlığında yer alan 1.Türkiye'nin AB Serüveni konusu için kullanılan karikatüre sorulan "Aşağıdaki karikatüre göre aday ülkelerin AB'ye üyelik süreci nasıl bir seyir izlemiştir? Belirtiniz" sorusu "Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik sürecini ve bu süreçte meydana gelen gelişmeleri açıkla" kazanımını destekler niteliktedir. S.190'da yer alan bu karikatür komisyon tarafından düzenlenmiştir.

i) 5. Ünitenin Küreselleşme ve Etkileri konusunda içinde "Dünyadaki bilim, kültür, sanat ve spor alanındaki gelişmelere örnekler verir." Kazanımını destekler nitelikte pek çok görsele yer verilmiştir. s.207'de yer alan karikatürde küresel sermaye ile yerli sermaye güreş müsabakasına benzetilmiştir. Yine küreselleşmenin yerelliği yutan bir balığa benzetildiği diğer bir karikatürde sayfanın altında yer almıştır. Her iki görselin nereden alındığı ve kim tarafından da yapıldığı belirtilmiştir. "Aşağıdaki görsellere göre: 1. Küreselleşmenin tanımını yapmaya çalışınız. 2. Küreselleşmenin hayatımıza etkileri nelerdir? Örnekler veriniz" şeklindeki sorularıyla da görseller aktif olarak kullanılmıştır.

j) 5. Ünite'nin Orta Doğu konusu için 212. Sayfasında verilen karikatür için “Aşağıdaki karikatürden de yararlanarak Türkiye'nin ve Orta Doğu ülkelerinin İsrail-Filistin sorununa bakışı ve çözümüne yönelik faaliyetleri hakkında görüşlerinizi belirtiniz.” şeklinde sorulan soruyla “Dünyada meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ve çözüm arayışlarını fark eder.” Kazanımı desteklenmeye çalışılmıştır. Karikatürle kazanım örtüşmektedir. Karikatürün kim tarafından yapıldığı da alt açıklamasında belirtilmiştir.

k) Kültürel Gelişmeler Ve Sosyal Hayat konusu için s.219'da internet hastalığını betimlemek için bir karikatür kullanılmıştır. Karikatüre bir soru sorulmamış ancak okuyucunun dikkatini çekecek nitelikte bir karikatürdür. Nereden alındığı hemen altında belirtilmiştir. “Dünyada meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ve çözüm arayışlarını fark eder.” Kazanımını desteklemek üzere kullanılmıştır.

l) 5. Ünite'nin İ. Küresel Sorunlar bölümünün 1. Küresel Isınma konusuna dikkat çekmek üzere s.226'da kullanılan görseller arasında iki tane karikatür vardır.” Aşağıdaki karikatür ve fotoğraflardan da yararlanarak küresel ısınmanın gelecekte dünyamız üzerindeki etkileri hakkında görüşlerinizi belirtiniz.” Şeklinde sorulan sorular ile karikatürlere dikkat çekilmiştir. “Dünyada meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ve çözüm arayışlarını fark eder.” Kazanımını desteklemek için kullanılan bu görseller kazanımla örtüşmektedir. Nereden alındıkları görselin altında belirtilmiştir. Görsel kaynakçada ise tek tek her sayfada yer alan görselin nereden, ne zaman alındığı ünite ünite gösterilmiştir.

4. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Ders kitaplarında kullanılan karikatürlerin incelenmesiyle ilgili çalışmalar oldukça azdır. Karikatürlerle ilgili daha çok öğrencinin tepki ve ilgisini ölçmek amaçlı çalışmalar yapılmıştır. Özdemir 2006'da yüksek lisans tezi olarak yaptığı çalışmasının sonucunda ilköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tarih ünitelerinde kullanılan resim, fotoğraf, minyatür ve gravürlerin metni yansıtmadığı, ünite hedeflerine dikkat edilmediği, öğrencilerin ilgisini çekecek düzeyde olmadığı, resimlerin birbirlerini tamamlar nitelikte olmadığı, sayfa düzeni, baskı kalitesi, renk uyumu açısından bilimsel ölçülere uymadığı görülmüştür. Genel olarak yayınevleri farklı olmasına rağmen ders kitaplarında aynı resimlerin kullanıldığı, aynı yayınevinin farklı düzeylerdeki sınıflarda aynı konularda aynı resimleri kullandıkları belirlenmiştir. Karikatürün hiçbir ders kitabında kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu tespit çalışmanın bulgularıyla hemen hemen örtüşmektedir.

Duruoalp (2006) tarafından yapılan “Sosyal Bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı” adlı yüksek lisans tezinde ortaya koyduğu karikatür kullanılarak yapılandırılan sınıftaki öğrenciler daha başarılı olmuştur sonucunu ortaya koymuştur. Koçoğlu (2012), yaptığı çalışmada sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının öğrenci algıları açısından değerlendirilmesini temele almıştır. Sonuçta

çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin karikatür materyalinin derste kullanımına yönelik benzer algılara sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Şentürk 2014'te yaptığı yüksek lisans tezinde altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bulunan karikatürlerin kavram öğretimine etkisi incelemiştir. Bunun yanında öğrencilerin ve öğretmenlerin Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki karikatürler hakkındaki görüşlerini de tespit etmeye çalışmıştır. Yapılan uygulama ve değerlendirmelerin sonucunda karikatürlerle öğrenim gören öğrencilerin, seçilen kavramları öğrenme düzeyinin daha yüksek ve daha kalıcı olduğunu görmüştür. Şahin 2014'te yaptığı araştırmanın bulgularına göre, ders kitaplarında, resim, fotoğraf ve harita tüm ders kitaplarında, tablo ve kronolojik sıralamalar kullanılmış, ancak şema, grafik, kavram haritası, bulmaca, kavramsal karikatür vb. görse öğeler kullanılmadığını saptamıştır.

2014 'te yapılan bir başka çalışmada S. Sidekli, H. Er, R. Yavaş, ve E. Aydın, 6. sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan "Yeryüzünde Yaşam" ünitesinin "Kutuplardan Çöllere Değişen İklim" konusunun öğretiminde karikatür kullanımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi incelemiştir. Konu kontrol grubunda düz anlatım yöntemiyle, deney grubunda karikatür ile etkinlik temelli işlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre; deney ve kontrol gruplarının başarı puanları arasında deney grubunun lehine anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Bu sonuca göre karikatür destekli öğretimin düz anlatım yöntemi ile yapılan öğretime göre daha etkili olduğu görülmektedir. Bu sonuç araştırmada dikkat çekilmek istenen karikatür kullanılmasının yararları ile örtüşmektedir.

Sever, Koçoğlu ve Tan 2017'de yaptıkları çalışmalarında sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan materyallerden karikatür ele alınmış ve bu materyalin öğrenme ortamını nasıl etkilediği değerlendirilmiştir. İlk olarak, karikatürün tanımı ve tarihçesi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, karikatür ve eğitim arasındaki ilişki ele alınmış olup, eğitimde kullanılan karikatürler, ön bilgileri hatırlatıcı karikatürler, dikkat ve güdülenmeyi arttırıcı karikatürler ve kavram karikatürleri açıklanmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise, sosyal bilgilerde karikatür kullanımı üzerinde durulmuş olup, karikatürün sosyal bilgiler öğretiminde kullanılmasının öğrenme ortamı, öğretmen ve öğrenci açısından etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu bölümde sosyal bilgiler eğitiminde kullanılan karikatürlerin niteliklerine göre sınıflandırılarak açıklanmıştır.

Dokuzuncu sınıf tarih ders programı 5 ünite ve 31 kazanımdan oluşmaktadır. Ancak incelenen ders kitabına göre sadece 1. ünite de bir tane karikatürün kullanıldığı belirlenmiştir. Kullanılan karikatürde ilgili kazanımı kapsamaktan uzaktır. Onuncu sınıf 64 kazanım için sadece bir tane destekler nitelikte karikatür kullanılmıştır. Kullanılan karikatür de metni desteklediği ancak kazanımla uyuşmadığı görülmüştür. On birinci sınıf Tarih dersi için hiç karikatür kullanılmadığı belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 62 kazanımdan yalnızca 1'i bir karikatür kullanılmıştır.

Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders kitabında toplam 15 karikatür kullanılmıştır. 4. ünite de hiç karikatüre rastlanmamıştır. Tüm basamaklarda ve tüm ders kitaplarında en çok karikatüre bu ders kitabında rastlanmıştır. Karikatüristlerin kim olduğu karikatürün altında verilmiş, verilen bütün

karikatürler yönelik sorular kullanılmış, öğretime dahil edilmiştir. Karikatürler kazanımlarla örtüşmektedir. Metin içinde atıfları yapılmış, kitabın sonunda ise görsel kaynakça kısmında nereden alındıkları belirtilmiştir. Karikatürün ders kitaplarında kullanımı oldukça yetersiz olduğu gözlenmiştir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Ders kitaplarında kullanılacak karikatürlerin seçimi için akademik çalışmalar yapılabilir.
- Ders kitaplarında kullanılacak karikatürlerin pedagojik açıdan yeterli olmasına, kabul görmüş karikatüristlerin nitelik açısından uygun karikatürlerinin kullanılmasına dikkat edilmelidir.
- Ülke çapında öğrencilere ve öğretmenlere kitap ve içindeki görsel malzemelerle ilgili eleştiri ve önerilerine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Tüm öğretim basamaklarını kapsayacak şekilde tarihi konuları içeren karikatür yarışmaları düzenlenebilir.

Eğitim Uygulanmalarına Yönelik Öneriler

- Karikatürleri aktif öğrenmeye çekmek için karikatüre yönelik daha çok soru sorulmalıdır.
- Ders kitaplarında yer alan bütün karikatürler konuyu yansıtacak biçimde olmalıdır.
- Tarih kavramının açıklandığı 1.ünite karikatürlerle zenginleştirilerek daha çekici hale getirilebilir.
- Karikatürler özenli seçilmeli öğrencileri nesnellikten uzaklaştırmamalıdır.
- Öğrencilerden tarihi konularla alakalı karikatür yapmaları istenebilir.

5. KAYNAKÇA

- Açıkgöz, K. Ü. (2008). *Aktif öğrenme*. İstanbul: Biliş Yayınları.
- Akbaba, B. (2009). Sosyal bilgiler öğretiminde görsel materyal kullanımı. Safran, M. (Ed.) içinde *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Akgün, E., Balcılar, E., & Kılıç, M. (2017). *Ortaöğretim çağdaş Türk ve dünya tarihi*. Ankara: Bir Ya.
- Akkaya, A. (2011). *Karikatürlerle Dil Bilgisi Öğretimi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Altun, A. (2009). Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımı. Turan, R., Sünbül, A. M., Akdağ, H. (Ed.) içinde, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni yaklaşımlar I*. Ankara: PegemA Yayınları.
- Ayyıldız, N. (2010). *Coğrafya öğretiminde karikatür materyali kullanımının öğrenci başarısına etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çeviker, T. (1986). *Gelişim sürecinde Türk karikatürü I. Tanzimat ve istibdat dönemi. (1867-1878/1878-1908)*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Delp, C., & Jones, J. (1996). Communicating information to patients: The use of cartoon illustrations to improve comprehension of instructions. *Academic Emergency Medicine*, 3 (3), 264-270.

- Durualp, E. (2006). *İlköğretimde sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımı*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Güneş, F. (2002). *Ders kitaplarının incelenmesi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Kapar, M. A., Yüksel, E., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardiç, M., Bağcı, Özgür., ve Yıldız, S. (2017). *Ortaöğretim tarih 9. ders kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kılınç, K. (2006). *Tarih öğretiminde karikatür materyali kullanımının öğrenci başarısına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Koçoğlu, E. (2012). *İlköğretim 6. sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının erişime göre değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Komisyon. (2017). *Ortaöğretim tarih 11. sınıf ders kitabı*. Ankara: MEB.Yayınları.
- Köstüklü, N. (1999). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*. Konya: Günay Ofset.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2017). *Ortaöğretim tarih dersi (9, 10 ve 11. sınıflar) öğretim programı*. Ankara:Ortaöğretim Genel Müdürlüğü.
- MEB. (2007). *Ortaöğretim 9. sınıf tarih dersi programı*. [Çevirim-içi: <http://ttkb.meb.gov.tr/ogretmen>], Erişim tarihi: 01.10.2017.
- MEB. (2011). *Ortaöğretim 10. sınıf tarih dersi öğretim programı ve 10. sınıf seçmeli tarih dersi öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2012). *Ortaöğretim çağdaş Türk ve dünya tarih dersi programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2012). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Okur, Y., Sever, A. ve Aksoy, M. (2017). *Ortaöğretim çağdaş Türk ve dünya tarihi*. Ankara: MEB.
- Oruç, Ş. (2006). *Sosyal bilgiler öğretiminde mizah*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özalp, I. (2006). *Karikatür tekniğinin fen ve çevre eğitiminde kullanılabilirliği üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Özdemir, K. (2006). *İlköğretim hayat bilgisi sosyal bilgiler müfredatlarının tarih konularında eğitim materyali olarak resmin kullanılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özden, Y. (1997). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Özer, A. (1985). *Karikatürün reklamlarda kullanımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.) Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Özer, A. (2004). Karikatür, popüler kültür ve popüler karikatür. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, (57), 246-249.
- Özşahin, E. (2009). Karikatürlerle coğrafya öğretimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (20), 101-122.
- Paykoç, F. (1991). *Tarih öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sever, R., Koçoğlu, E., & Tan, Ç. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karikatür Kullanımı. R. Sever ve E. Koçoğlu (Ed.) içinde, *Sosyal bilgiler öğretiminde eğitim teknolojileri ve materyal tasarımı* (ss. 233-253), 2. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Sidekli, S., Er, H., Yavaşer, R., & Aydın, E. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde alternatif bir yöntem: karikatür. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 151-163.
- Stradling, R. (2003). *20. yüzyıl Avrupa tarihi nasıl öğretilmeli*. (Çev .Ayfer Ünal). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Şahin, M. (2014). Sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (1), 31-46.
- Şentürk, M. (2014), *Sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan karikatürlerin hedef kavramların öğretilmesine ve öğrenci tutumuna etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Turani, A. (1995). *Sanat terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tüysüz, S. (2017). *Ortaöğretim tarih 10. sınıf tarih ders kitabı*. Ankara: Tuna Matbaası.
- Ürküt, M. (2017). *Ortaöğretim 11. sınıf Türkiye Cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı*. Ankara: Ata Yayınları.
- Yalın, H. İ. (1999). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Nobel.

Extended Abstract

History lesson, which is in all stages of the Turkish education system, has benefited from multiple teaching strategies, techniques and teaching materials in order to achieve its objectives and ensure that the course is learned. Teaching materials that can be used in history teaching; reading materials, audiovisual tools, objects and models, environmental resources, trips, historical exhibits and oral history. One of these teaching materials is visual materials used in textbooks. Visual tools that transform teaching into an interesting and effective style can be found in textbooks: pictures and photographs, miniatures, engravings, maps, graphics, timelines and cartoons. The cartoons in the visual materials began to take place in printed literature in the early 18th century to give messages about illiterate events and public relations. The cartoon is derived from the Italian word "caricare" (exaggerated). Topics, events, situations, etc. re-producing them to add dynamism. Cartoon; with the shortest description, "humor with the line." This study, which has the character of field research was done to search for how to use the cartoons as an education material in history books. The research which was published on 15.09.2015 in the journal of the declaration of exemptions and the high school history books which has been

taught in 2016-2017 educational years create the universe of this research. Visual education material which is used as a cartoon in the textbooks of secondary history create the sample of this study. The decision of the Board of Education and Discipline of the Ministry of Education was examined as the measurement tool of research. It has been searched and accepted as a course book in 2016-2017 academic years. Since 9th grades books has been renewed in 2017, the renewed book has been taken into examination. A chart has been improved to examine the distribution of cartoons as a data collection by a researcher. In this chart, distribution of cartoons were showed class by class and unit by unit. Also, it has been tried how much have the cartoons included the earnings of the secondary history books. Data obtained in the research has been reported in a suitable way for research and writing method. The research has been completed with the advices how to use cartoons in course books. At the end of the research it was seen that the caricature which were used in the 9th class history book of the secondary education don't show the text, don't pay attention to the aims of the unit, don't attract the students attentions, pictures don't complete each other in quality, don't adapt to scientific criterion in page order, printing quality and colour harmony. It was identified that caricature were never used. The 9th grade history curriculum consists of 5 units and 31 credits. But according to the examined course book, only one cartoon was used in the first unit. Also, it is far from the related achievement which is used in the cartoon. Only one cartoon has been used in the 10th grade and 64 acquisitions which supports it. It was seen that the text supported the cartoon but couldn't match by the achievement. It was determined that no cartoon were used for the 11th grade history lesson. History of Republic of Turkey and History of Kemalism used only one cartoon. A total of 15 cartoons were used in the Contemporary Turkish and World History textbook. No cartoons were found in the 4th unit. Most of the cartoons has been found in this course book when examined in all steps and in all textbooks. It is given under the cartoon of who the cartoonists are. All cartoon questions are used and included in teaching. Cartoons overlap with achievements. Cited in the text, and at the end of the book the visual bibliography indicated where they were taken from. The usage of the cartoon in the textbooks was observed to be quite inadequate. The research was ended with the suggestions of how visual materials could be used in course books.